

Criminality and Criminal Justice in Contemporary Poland. Sociopolitical Perspectives

Data opublikowania: 14.06.2017

Zrecenzował(a) dr Michał Peno Redakcja naukowa mgr Andrzej Klimczuk

Należy rozpocząć od tego, że niewątpliwą zaletą *Criminality and Criminal Justice in Contemporary Poland* jest powiązanie badań kryminologicznych dotyczących zjawiska przestępczości z analizą przemian społecznych zachodzących w Polsce (w zasadzie na przestrzeni całego XX wieku) i aktualnego stanu rzeczy jako konsekwencji tych przemian. Autorzy ujawniają zamiar spojrzenia na problematykę zjawiska przestępczości z perspektywy socjopolitycznej, z wyraźnym akcentem na badania socjologiczne. Jest to perspektywa bardzo ogólna i wieloaspektowa, a przy tak szerokim ujęciu nie jest najpewniej możliwe wyczerpanie tematu *in genere*. Trzeba jednak zaznaczyć, że większość istotnych wątków zostało w dziele poruszonych. Natomiast te, które wybrano zostały przedstawione w sposób wystarczający do tego, by mieć możliwie pełny obraz omawianego w opracowaniu problemu czy zjawiska. W tym sensie monografia ta jest wartościowa poznawczo.

Lektura i analiza treści prowadzą do postawienia pytań interesujących nie tylko kryminologów czy przedstawicieli nauki o prawie karnym, ale i filozofów prawa. Jest to bez wątpienia atut opracowania. Warto przy tym dostrzec wątek dotyczący natury przestępstwa i zjawiska przestępczości. Swoistą umowność i płynność kategorii przestępstwa łatwo dostrzec zwłaszcza na tle tak wielkich przemian społeczno-ustrojowych, jakie przeszła Polska w ostatnim stuleciu, a którym w jakimś stopniu siłą rozpędu i zapewne kompensowania peryferyjności względem świata zachodniego ciągle podlega.

Skoro istnieje związek między przemianami społecznymi a zjawiskiem przestępczości, to należy ustalić czy koncepcje lub teorie kryminologiczne odpowiadają na wyzwania związane z tymi przemianami. Ważne jest pytanie o stopień, w którym zmiany społeczne prowadzą do nasilenia zjawiska przestępczości. Pytanie szczególnie doniosłe zwłaszcza w kontekście ostatnich 25 lat po transformacji ustrojowej, która przyniosła także znaczny wzrost przestępczości. Sytuacja w Polsce i powody przestępczości przybliżają się zaś do sytuacji w krajach zachodnich.

Punktem wyjścia dla autorów jest jednak zagadnienie historycznych sposobów kształtowania pojęcia przestępstwa (na tle doświadczeń polskich) i tego determinant. Badanie zjawiska przestępczości nastrocza trudności, gdy kwestionuje się samo pojęcie przestępstwa, ujmując je jedynie jako pewną prawnospołeczną konwencję. Kategoria przestępstwa zaczyna być traktowana jako kategoria płynna. Przestępstwem jest to, co

jest zdefiniowane w prawie pozytywnym jako przestępstwo, lecz dynamizm zmian w prawie jest proporcjonalny do dynamizmu zmian społecznych. Przestępstwo jest zatem kategorią zmienną, a zjawisko przestępczości jest nierzadko generowane przez prawodawcę lub przez zjawiska w gruncie rzeczy przygodne (wynikające z koniunktury gospodarczej czy wojny - wyraźnie wzrosła przestępczość w czasach kryzysu gospodarczego lat 1929-1933 czy wskutek wykorzystywania prawa karnego przez konstytuujący się w Polsce powojennej aparat władzy). Otwarte więc pozostaje pytanie: co czyni przestępstwo czy przestępcę?

Z recenzowanej książki daje się zresztą odtworzyć pogląd, że istnieje związek pomiędzy sprawiedliwością karną a szeroko pojmowaną sprawiedliwością społeczną. Dostrzeżenie i uświadomienie relacji między ubóstwem czy wykluczeniem społecznym a przestępczością (byciem sprawcą, ale i byciem ofiarą przestępstwa) jest samo w sobie ważne.

Prawo, porządek społeczny, zwalczanie przestępczości itp. nie tylko w warunkach polskich, ale i całego zachodniego świata, stały się przedmiotem czy elementem swoistej gry wyborczej uprawianej przez polityków – gry, z której dla praktyki funkcjonowania społeczeństwa niewiele wynika, choć prowadzi do psucia zarówno prawa karnego, jak i systemów socjalnych (w różnych, omówionych w tymże rozdziale, powodów). Ważnym elementem programów politycznych jest bezpieczeństwo. Skoro zaś największy lęk budzi przestępczość (czyli najbardziej osłabia poczucie bezpieczeństwa), to zjawisko przestępczości staje się tematem politycznych rozgrywek, w które nierzadko zaangażowane są media, podsycające jeszcze ów powszechny lęk przed przestępstwem. Zgodnie ze wskazaną wyżej logiką, politycy obiecują dostarczyć remedia, tyle że przestępczość pozostaje od wielu lat mniej więcej na zbliżonym poziomie i stanowi ryzyko faktycznie mniejsze, aniżeli sądzą obywatele. W tym też duchu należy odczytać rolę czy wpływ mediów na poglądy opinii publicznej w dwóch sprawach: przestępczości oraz efektywności zwalczania tego zjawiska. Skoro media kształtują opinię publiczną, ta zaś (już jako większość wyborcza) wybiera polityków, politycy skłonni są tak wpływać na politykę kryminalną, by ta odpowiadała (przynajmniej na poziomie deklaracji) poglądom opinii publicznej

Polityka prawa *in genere* jest narzędziem służącym doborowi środków do realizacji zakładanych celów, a jej przedmiotem jest nie tylko tworzenie prawa, ale i stosowanie prawa oraz wykładnia. Ujmowana kompleksowo obejmuje, obok zagadnienia określenia katalogu przestępstw, kwestię sposobu ukształtowania zasad odpowiedzialności karnej, zasad karania oraz problem doboru i kształtu samych kar. Trafne jest w tym kontekście pytanie o to, czy polityka kryminalna musi opierać się na klasycznie ujętej karze. Wydaje się, że prawo karne problemów nie rozwiązuje, ale dodaje nowe do tych i tak w społeczeństwie istniejących.

Autorzy recenzowanej pracy nie pozostawiają jednak czytelników bez propozycji rozwiązań, analizując problem alternatyw dla kary pozbawienia wolności. Uwagę zaś ogniskują na zagadnieniu stosowania środków probacyjnych. Poza tym dostrzegana jest kwestia ponownych „narodzin rehabilitacji”, czyli modelu resocjalizacji w prawie karnym. Rozważania uwzględniają przede wszystkim sytuację w Polsce (co wynika z zakreślonych tytułem ram monografii). Podstawowym problemem jest skuteczność tego typu środków szeroko rozumianej reakcji karnej i trafność założenia, że sprawca przestępstwa (tj. człowiek) jest w jakimś sensie plastyczny – podatny na oddziaływania i dający się uformować w taki sposób, w którym swoją postawą sprosta oczekiwaniom społecznym (np. poprzez pracę). Przy czym, poszukiwanie alternatywy dla kary pozbawienia wolności jest potrzebne, a wskazane w książce drogi można postrzegać jako remedia na ową bolączkę nauk

penalnych. Czy jest zatem reakcja karna lepsza pod istotnymi względami od kary pobawienia wolności? Zależy to oczywiście od celów, które za pomocą kary chce się osiągnąć.

Autorzy recenzowanej książki dotykają także zagadnienia sposobu pojmowania sprawiedliwości. Jest sprawą oczywistą, że termin „sprawiedliwość” jest wieloznaczny, a spory wokół tego wykraczają poza problematykę semantyczną. Mówiąc, że reakcja karna powinna być sprawiedliwa, należy rozstrzygnąć, jak w tym kontekście rozumieć sprawiedliwość. Różnie podchodzono do problemu i pojmowania sprawiedliwości w czasie ewoluowania nauk penalnych i w trakcie filozoficznego rozwoju ludzkości, lecz z reguły wiązano sprawiedliwość reakcji karnej ze sposobem postrzegania relacji człowieka do świata, w tym świata społecznego (jego odpowiedzialności lub nieodpowiedzialności itp.). W zależności od tego z kolei kształtowane były regulacje karne. Z lektury książki dowiedzieć można się w jaki sposób szeroko rozumianą sprawiedliwość reakcji karnej postrzega polski prawodawca i polska nauka prawa. Trudność polega jednak na tym, że bez spójnych podstaw aksjologicznych wymiaru sprawiedliwości karnej, nie ma mowy o sprawiedliwości w prawie karnym w żadnym ze znanych i uznanych znaczeń. Można więc mówić o kryzysie aksjologicznych podstaw systemu sprawiedliwości karne.

Lektura dzieła nie pozostawia wątpliwości, że wskazany tytułem zamiar udało się zrealizować. Z lektury wyłania się bowiem obraz pozwalający na sformułowanie konstatacji odnośnie do przestępczości i sprawiedliwości karnej we współczesnej Polsce widzianej z perspektywy socjopolitycznej. Osiągnięto zatem założony efekt naukowy, co byłoby niemożliwe, gdyby nie wysoki poziom merytoryczny każdego z rozdziałów z osobna, jak i całej monografii. Nasuwa się przy tym myśl, że próba zdefiniowania przestępstwa bez odwołania się do prawa pozytywnego nie jest możliwa albo bardzo trudna, zwłaszcza wobec swoistej płynności pojęć moralnych, bardzo łatwej do dostrzeżenia w społeczeństwach dzielących doświadczenia społeczeństwa polskiego – poddawanych wielu przemianom czy zabiegom w stosunkowo krótkim czasie (czym bowiem jest zło w odczuciu większości osób, jak ma się moralność żywiona do deklarowanej w warunkach ciągłych redefinicji słowników moralnych i przekształceń drabin aksjologicznych). Przestępczość jest równie zmienna, jak zmienne i podatne na rozmaite wpływy jest społeczeństwo, zaś bez stabilnej polityki społecznej, pewnych i zakorzenionych postaw obywatelskich oraz podstaw etycznych, nie ma mowy o wymiarze sprawiedliwości we właściwym (niejako aksjologicznym) sensie tego słowa i rozsądnej czy racjonalnej polityce kryminalnej. Wnioski te, płynące wprost i pośrednio z lektury książki, winny być inspiracją dla przedstawicieli nauk prawnych i innych nauk społecznych czy prawnych.

Sposób cytowania:

dr Michał Peno: Recenzja: Konrad Buczkowski, Beata Czarnecka-Działuk et.al. : *Criminality and Criminal Justice in Contemporary Poland. Sociopolitical Perspectives*, 2015, w: <https://www.pol-int.org/pl/node/2212#r6031>.

<https://www.pol-int.org/pl/node/2212?j5Q6rewycZ5HtUDXTWpx7UZE=1&r=6031>